

Selenidy z fluoritového ložiska Moldava v Krušných horách (Česká republika)

Selenides from the fluorite deposit Moldava, Krušné hory Mountains (Czech Republic)

JIŘÍ SEJKORA^{1)*} A PAVEL ŠKÁCHA¹⁾²⁾

¹⁾Mineralogicko-petrologické oddělení, Národní muzeum, Cirkusová 1740, 193 00 Praha 9 - Horní Počernice;

*e-mail: jiri_sejkora@nm.cz

²⁾Hornické muzeum Příbram, náměstí Hynka Kličky 293, 261 01 Příbram VI

SEJKORA J., ŠKÁCHA P. (2015) Selenidy z fluoritového ložiska Moldava v Krušných horách (Česká republika). *Bull. mineral.-petrolog. Odd. Nár. Muz. (Praha)* 23, 2, 229-241. ISSN 1211-0329.

Abstract

A mineral association of Pb, Ag and Bi selenides in carbonate - fluorite - quartz gangue was found at samples from the abandoned fluorite mine Moldava in the Krušné hory Mts. (northern Bohemia, Czech Republic). The minerals from the clausthalite - galena solid solution are the most abundant; four their types were determined on the base of chemical composition and associations. The first occurs as fine-grained aggregates up to 2 mm in size and impregnations formed by irregular grains up to 100 μm across (some with naumannite) and rarely also idiomorphic crystals up to 5 μm in coffinite. It is clausthalite with S contents up to 0.14 *apfu*. The second type forms grains up to 20 μm in association with native Ag, naumannite and Se-rich acanthite, it is clausthalite with S contents in the range 0.24 - 0.32 *apfu*. The third type is represented by aggregates up to 200 μm of Se-rich galena (to clausthalite) in association with bohdanowiczite and Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) phase with Se contents in the range 0.38 - 0.48 *apfu*. The fourth type forms aggregates up to 100 μm across in association with aikinite and it is galena with Se contents in the range 0.17 - 0.45 *apfu*. Naumannite was found as aggregates up to 100 μm in size, its empirical formula can be expressed as $\text{Ag}_{1.00}(\text{Se}_{0.97}\text{S}_{0.02})_{\Sigma 0.99}$. Se-rich acanthite (0.11 - 0.49 *apfu* Se) occurs as grains up to 90 μm across in association with native Ag, naumannite and coffinite. S-rich bohdanowiczite forms aggregates up to 80 μm in size in association with Se-rich galena and Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) phase; its chemical composition corresponds to the empirical formula $(\text{Ag}_{1.05}\text{Pb}_{0.01})_{\Sigma 1.06}\text{Bi}_{1.01}(\text{Se}_{1.30}\text{S}_{0.63})_{\Sigma 1.93}$. Aikinite was found only rarely as grains up to 20 μm in association with Se-rich galena, its empirical formula is $(\text{Cu}_{3.85}\text{Fe}_{0.20}\text{S}_{4.05})_{\Sigma 4.05}\text{Pb}_{4.04}\text{Bi}_{3.95}(\text{S}_{12.19}\text{Se}_{0.45})_{\Sigma 12.64}$. The aggregates of Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) phase occurs in association with Se-rich galena and bohdanowiczite; its chemical composition is very variable; this phase is interpreted as submicroscopic (< 1 μm) intergrowths of aikinite and bohdanowiczite. The native silver forms grains up to 100 μm in association with naumannite, Se-rich acanthite and coffinite. The described mineral association was probably formed from two or more fluids exhibiting different $f\text{Se}_2/f\text{S}_2$ ratios and disequilibrium of system.

Key words: selenide, clausthalite - galena solid solution, bohdanowiczite, naumannite, aikinite, chemical composition, Moldava, Czech Republic

Obdrženo: 10. 11. 2015; přijato 22. 12. 2015

Úvod

Dnes opuštěné fluoritové ložisko Moldava v Krušných horách je lokalizováno v katastru obce Moldava, v údolí při prameni říčky Moldavy (Muldy) v těsné blízkosti státní hranice se SRN, cca 20 km sz. od Teplic v Krušných horách (Česká republika). Počátek dolování zde spadá pravděpodobně do období začátku mikulovského podnikání v 15. století; na žilách severojižního směru se zde patrně těžily Ag, Pb a Cu rudy; rozsah historické těžby byl ale zcela minimální. Nejstarší známá zmínka o výskytu fluoritu na Moldavě pochází z první poloviny 19. století (Kratochvíl 1961). V 19. století byly v moldavském revíru pokusně těženy stříbrné rudy, avšak bez většího významu; těžba zde nikdy nedosáhla ani takového rozsahu jako v blízkých historických revírech Hrob a Mikulov. Ve druhé polovině 19. století pak zde dochází k úpadku těžby i průzkumné činnosti (Fengl 1982).

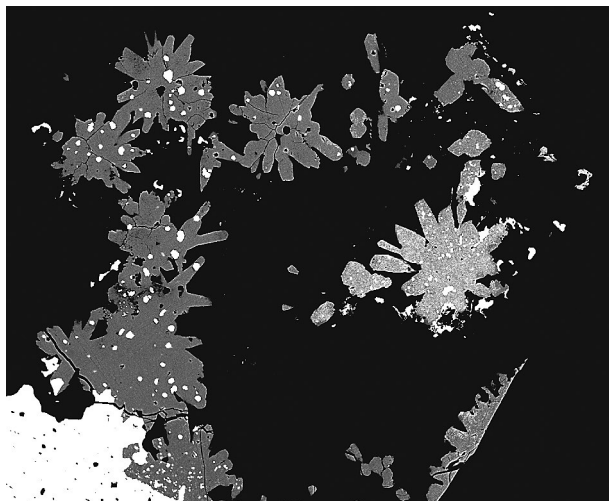
Vlastní fluoritové ložisko Moldava, představované hlavní žílou Josef a o 300 m jižněji probíhajícím žilným systémem Papoušek, bylo objeveno v roce 1953 pracovní skupinou dr. J. Chrt v rámci prospekce tzv. moldavské muldy (Chrt 1964). V letech 1955 - 1959 bylo prozkoumáno Severočeským rudným průzkumem n. p. a v roce 1960 bylo předáno do těžby n. p. Rudné doly Příbram, závod Fluorit Sobědruhy. Ložisko patřilo dlouhou dobu mezi nejvýznamnější producenty fluoritu v Československu, celkem zde bylo vyraženo přes 24 km chodeb a vytěženo téměř 690 tisíc tun fluoritové rudniny (Fengl 1998a). Vzhledem ke změně ekonomických podmínek po roce 1989 bylo ložisko v červenci 1994 likvidováno a záhy byla zahlazena i většina stop po důlní činnosti na zemském povrchu.

Ložisko bylo otevřeno třemi štolami (Josef, provozní a větrací), dvěma jámami z povrchu (Papoušek H-2

a Starý Papoušek) a slepou jamou H-1 raženou ze štol Josefa (Fengl, Schellinger 1998). Báňsky bylo bilanční zrudnění ověřeno do hloubky 450 - 470 m pod povrch, vrty ještě o 150 m hlouběji (Fengl et al. 1994).

Charakteristika lokality

Fluoritové ložisko Moldava je tvořeno systémem žil v asi 5 km dlouhé zóně směru SZ - JV od státní hranice se SRN až k z. okraji teplického křemenného porfyru. Žíly procházejí složitým komplexem metamorfovaných hornin alpenberské kry krušnohorského krystalinika, který je představován biotitovými a dvojslídnyými pararulami, migmatity, svorovými rulami až svory, muskovitovými a dvojslídnyými rulami, místy proniklými žilami variských křemenných a žulových porfyrů a ojediněle i žilnými ekvivalenty neoidního olivínického bazaltu. V hloubce 220 až 300 m pod povrchem byla báňskými pracemi a vrty ověřena

Obr. 1 Růžicovité agregáty coffinitu tvořené prizmatickými krystaly (tmavší coffinit s minoritními obsahy Y, Ca, V; světlejší coffinit s As, V a P) s inkluzemi a agregáty clausenthalitu (bílý); šířka obrázku 600 μm , BSE foto J. Sejkora.

skrytá elevace granitoidů tří typů - alterované facie flájské žuly, drobnozrnné leukokratické moldavské žuly a porfyrického mikrogranitu (Fengl et al. 1994).

Vlastní ložisko Moldava je představováno fluorit - baryt - křemennými žilami generálního směru SZ - JV s úklonem 60 - 90° střídavě k SV nebo JZ. Nejvýznamnější strukturou ložiska byla žíla Josef, dále zde byly ověřovány žíly systému Papoušek, žilný uzel v oblasti Vápenice a tzv. spojená struktura. Žíla Josef byla ověřena do hloubky 450 - 470 m pod povrchem, směrně v délce přes 1 km. Stejně jako na ostatních žilách je i toto zrudnění dlouze čočkovité a odstavcovité. Mocnosti jsou značně variabilní, pohybující se od cm až po více než 6 m (Fengl et al. 1994).

Hydrotermální žíly ložiska Moldava patří ke křemen-fluoritovému typu s červeným barytem a jsou produktem postvariské, staroalpidní metalogenní epochy. Na žilách je vyvinuto lokálně ve velkém rozsahu mladší sulfidické mineralizační stádium (Ag-Cu-Pb) a ložisko bylo intenzivně zasaženo supergenními procesy. Vzhledem k těmto skutečnostem patří Moldava k mineralogicky nejpestřejším fluoritovým lokalitám (zjištěno přes 90 minerálních druhů - Sejkora 1994).

Pozoruhodná je zdejší supergenní mineralizace, které zahrnuje kolem 45 minerálních druhů. Řada z nich reprezentuje první výskyty v České republice a současně i světově velmi vzácné nerosty jako například arsentsumebit, bayldonit, cornwallit, preisingerit, thometzekit, rooseveltit, zavarickit a další (Fengl 1998b,c, 1999; Fengl et al. 1981; Novák, Jansa 1981; Pauliš et al. 2013; Sejkora 1987, 1994; Sejkora, Fengl 1997; Sejkora et al. 1998, 2001). Moldava je i typovou lokalitou nového minerálního druhu - tetra-rooseveltitu (Sejkora, Řídkošil 1994).

Výskyt selenidů na ložisku Moldava byl zmíněn jen ve stručném sdělení Nováka et al. (1982), kteří popisují výskyty clausenthalitu, naumannitu a blíže neurčené sulfosole Cu-Bi-Pb s obsahem Se z příčných kalcit - křemen - fluoritových žilek v sousedství hlavní žíly Josef na patrech -300 m a -400 m dolu. Fengl (1998c) pak uvádí, že zmíněná Cu-Bi-Pb sulfosól by mohla náležet minerálu nordströmitu, ale její podrobnější výzkum nebyl dokončen.

Obr. 2 Jemnozrnné kovově šedé agregáty selenidů (převažující clausenthalit, minoritní naumannit) v karbonát-fluoritové žilovině; šířka obrázku 7 mm, foto J. Sejkora.

Metodika výzkumu

Povrchová morfologie vzorků byla sledována v dopadajícím světle pomocí optického mikroskopu Nikon SMZ25 s digitální kamerou D-Ri1. Nábrusy studovaných vzorků byly pro výzkum v odraženém světle a následně chemické analýzy připraveny standardním leštěním pomocí diamantové suspenze. Optické vlastnosti v odraženém světle byly studovány pomocí mikroskopu Nikon Eclipse ME600.

Chemické složení bylo kvantitativně studováno pomocí elektronového mikroanalyzátoru Cameca SX100 (Národní muzeum, Praha, analytik J. Sejkora) za podmínek: vlnově disperzní analýza, napětí 25 kV, proud 20 nA, průměr svazku 2 μm , použité standardy: Ag (AgL α), Bi (BiM β), CdTe (CdL α), Co (CoK α), CuFeS₂ (CuK α), FeS₂ (FeK α , SK α), HgTe (HgM α), Mn (MnK α), NaCl (ClK α), NiAs (AsL α), Ni (NiK α), PbS (PbM α), PbSe (SeL α), PbTe (TeL α), Sb₂S₃ (SbL α) a ZnS (ZnK α). Obsahy výše uvedených prvků, které nejsou zahrnuty v tabulkách, byly kvantitativně analyzovány, ale zjištěné obsahy byly pod detekčním limitem (cca 0.03 - 0.08 hm. % pro jednotlivé prvky). Získaná data byla korigována za použití software PAP (Pouchou, Pichoir 1985). Celkem bylo změřeno přes 200 jednotlivých bodových analýz.

Charakteristika zjištěné mineralizace

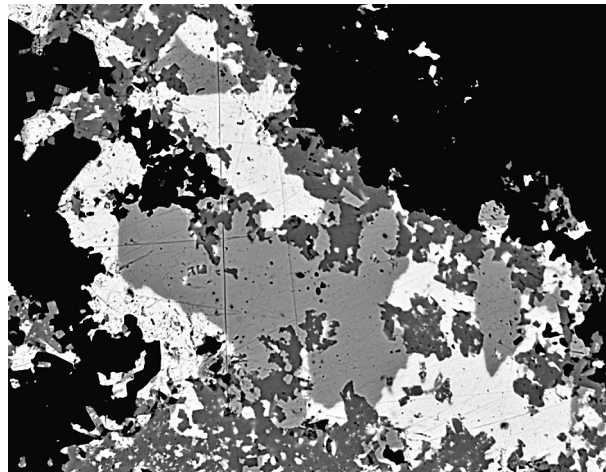
Pro podrobné mineralogické studium byly k dispozici pouze dva vzorky hydrotermální žiloviny, oba lokalizované na patro -300 m dolu Josef, překop P-VII-1 jižně od H1. Oba vzorky (rozměrů 6 × 3 × 3 cm a 6 × 4 × 2 cm) byly původně (v září 1981) odebrány geologem závodu Milanem Fenglem; první z nich je uložen ve sbírkách mineralogicko-petrologického oddělení Národního muzea (inventurní číslo P1N 86452), druhý je v současné době v soukromé sbírce.

Oba vzorky jsou představovány částečně hydrotermálně alterovanou granitoidní horninou, kterou prochází karbonát - fluorit - křemenná žilka o mocnosti do 1 cm. V žilné výplni je převažující světle růžový až světle červenavý karbonát (Ca >> Mn, Fe) doprovázený zrnitým (velikost zrn 1 - 3 mm), temně fialovým fluoritem a lokálně i jemnozrným šedým křemenem. Relativně hojný coffinit (polokulovitě až kulovitě agregáty do 1 mm) je vázán na hranici mezi světle narůžovělým karbonátem a fluoritem, křemenem nebo okolní horninou. Vzácněji byly v žilovině pozorovány i idiomorfni prizmatické krystaly coffinitu vytvářející růžicovité srostlice o velikosti do 200 μm s hojnými drobnými inkluzemi claushtalitu (obr. 1). Jemnozrně šedé, kovově lesklé agregáty selenidů o velikosti do 1 - 2 mm (obr. 2) vystupují především v karbonátové výplni žilky, ojediněle přecházejí i do fluoritu nebo drobných agregátů K-Fe nebo Mg-Fe alumosilikátů.

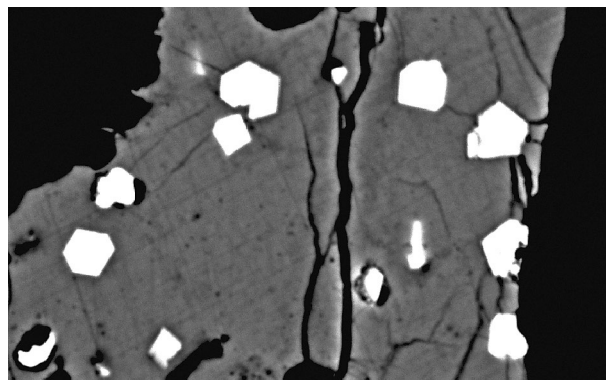
Minerály izomorfní řady claushtalit - galenit

Zcela převažujícími rudními minerály ve studovaném materiálu jsou fáze izomorfní řady claushtalit - galenit; zjištěny zde byly v několika dílčích asociacích. Prvním a nejhojnějším typem jsou jemnozrné agregáty o velikosti do 2 mm (obr. 2) a bohaté impregnace tvořené nepravidelně omezenými zrny o velikosti do 100 μm vystupující v žilovině samostatně nebo srůstající s agregáty naumannitu (obr. 3); vzácně byly pozorovány i idiomorfni krystaly claushtalitu o velikosti do 5 μm zarůstající do coffinitu (obr. 4). Druhým typem jsou nepravidelně ome-

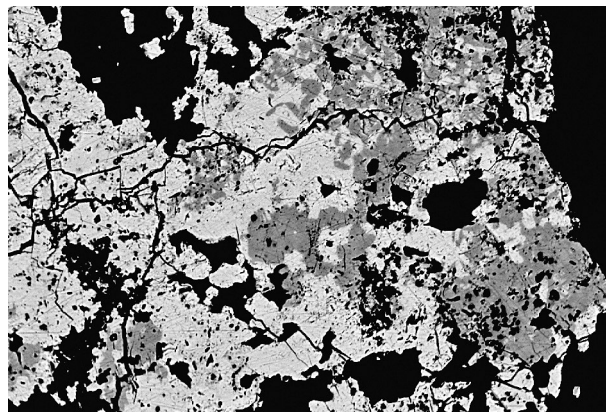
zená zrna claushtalitu o velikosti do 20 μm zjištěná v asociaci s ryzím Ag, Se-bohatým akantitem a naumannitem. Třetí typ vytváří nepravidelně rozpraskané agregáty o velikosti do 200 μm ve srůstech nebo v blízkosti s agregáty bohdanowiczitu a Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fáze (obr. 5). Nejvzácnější čtvrtý typ byl zjištěn v drobných žilkách jako nepravidelně agregáty o velikosti do 100 μm srůstající s aikinitem (obr. 6).

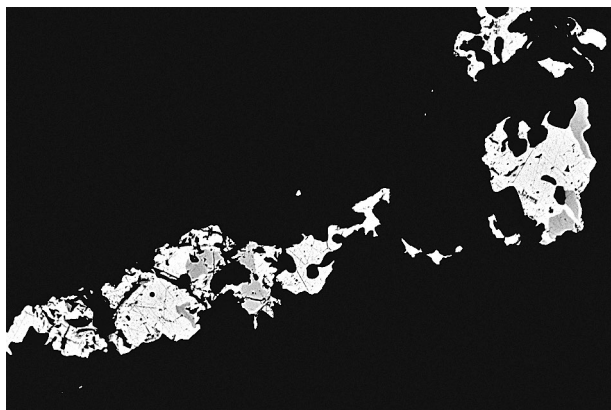
Obr. 3 Nepravidelně omezené agregáty claushtalitu (bílý) zarůstající spolu s naumannitem (šedý) do coffinitu (tmavě šedý); šířka obrázku 200 μm , BSE foto J. Sejkora.

Obr. 4 Krystaly claushtalitu (bílý) zarůstající do agregátů coffinitu (tmavě šedý); šířka obrázku 60 μm , BSE foto J. Sejkora.

Obr. 5 Agregáty Se-bohatého galenitu až claushtalitu (bílý) srůstající s agregáty bohdanowiczitu a Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fáze (tmavě šedý); šířka obrázku 300 μm , BSE foto J. Sejkora.

Obr. 6 Výplň žilky tvořená agregáty galenitu (bílý) srůstajícími s aikinitem (šedý); šířka obrázku 320 μm , BSE foto J. Sejkora.

Tabulka 1 Chemické složení clausthalitu z Moldavy (hm. %)

	s naumannitem nebo samostatně						s Ag, akantitem a naumannitem					
	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
Ag	0.05	0.00	0.12	0.14	0.06	0.00	0.13	0.13	1.52	0.08	0.14	0.08
Fe	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.07	0.00	0.00	0.09	0.00	0.00
Pb	73.61	71.88	73.58	73.90	74.67	74.87	76.06	75.78	73.84	75.75	75.92	76.24
Tl	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.17	0.12	0.06	0.09	0.00	0.03
Bi	0.07	0.36	0.40	0.61	0.06	0.00	0.22	0.09	0.08	0.06	0.22	0.17
Se	23.72	26.75	23.78	22.94	23.09	23.20	18.77	19.88	20.71	20.68	20.66	20.03
S	1.41	0.00	1.19	1.49	1.58	1.54	3.79	3.29	3.08	2.79	2.77	3.21
total	98.85	98.99	99.07	99.08	99.47	99.61	99.22	99.29	99.29	99.54	99.71	99.76
Ag	0.001	0.000	0.003	0.004	0.002	0.000	0.003	0.003	0.039	0.002	0.004	0.002
Fe	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.003	0.000	0.000	0.004	0.000	0.000
Pb	1.014	1.009	1.020	1.022	1.025	1.028	1.009	1.013	0.977	1.019	1.022	1.017
Tl	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.002	0.002	0.001	0.001	0.000	0.000
Bi	0.001	0.005	0.005	0.008	0.001	0.000	0.003	0.001	0.001	0.001	0.003	0.002
Σ	1.017	1.014	1.029	1.034	1.028	1.028	1.021	1.019	1.018	1.028	1.029	1.022
Se	0.858	0.986	0.865	0.833	0.832	0.836	0.654	0.697	0.719	0.730	0.730	0.701
S	0.125	0.000	0.107	0.133	0.141	0.137	0.325	0.284	0.263	0.242	0.241	0.277
Σ	0.983	0.986	0.971	0.966	0.972	0.972	0.979	0.981	0.982	0.972	0.971	0.978

Reprezentativní bodové analýzy, přepočteno na bázi 2 apfu.

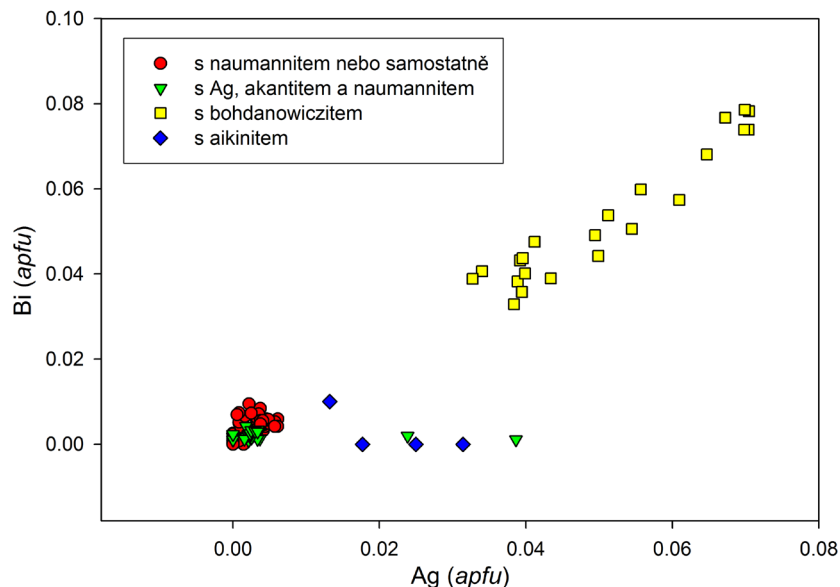
Tabulka 2 Chemické složení Se-bohatého galenitu (až clausthalitu, bod 7) z Moldavy (hm. %)

	s bohdanowiczitem								s aikinitem			
	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4
Ag	2.07	2.95	1.39	2.91	2.90	1.35	2.28	2.10	0.53	1.34	1.09	0.77
Fe	0.07	0.21	0.00	0.00	0.00	0.59	0.17	0.11	0.07	0.07	0.12	0.00
Pb	73.24	71.70	75.58	71.66	72.05	76.02	72.66	74.32	77.59	81.11	82.30	83.83
Tl	0.32	0.11	0.22	0.00	0.00	0.00	0.09	0.07	0.24	0.13	0.12	0.00
Bi	3.55	6.35	3.21	5.92	5.94	3.10	4.75	4.27	0.78	0.00	0.00	0.00
Se	11.54	12.85	14.08	12.84	13.40	12.75	14.27	13.69	13.26	7.25	6.03	5.29
S	7.36	6.59	5.91	6.50	6.30	6.29	5.78	5.98	6.15	9.39	10.32	10.64
total	98.15	100.77	100.39	99.84	100.58	100.09	100.00	100.53	98.63	99.30	99.98	100.54
Ag	0.050	0.070	0.034	0.070	0.070	0.033	0.056	0.051	0.013	0.031	0.025	0.018
Fe	0.003	0.010	0.000	0.000	0.000	0.028	0.008	0.005	0.003	0.003	0.005	0.000
Pb	0.920	0.891	0.964	0.902	0.904	0.963	0.924	0.943	1.005	0.990	0.983	0.998
Tl	0.004	0.001	0.003	0.000	0.000	0.000	0.001	0.001	0.003	0.002	0.001	0.000
Bi	0.044	0.078	0.041	0.074	0.074	0.039	0.060	0.054	0.010	0.000	0.000	0.000
Σ	1.022	1.051	1.042	1.047	1.048	1.062	1.049	1.054	1.035	1.027	1.015	1.016
Se	0.381	0.419	0.471	0.424	0.441	0.424	0.476	0.456	0.451	0.232	0.189	0.165
S	0.598	0.530	0.487	0.529	0.511	0.515	0.475	0.490	0.515	0.741	0.796	0.819
Σ	0.978	0.949	0.958	0.953	0.952	0.938	0.951	0.946	0.965	0.973	0.985	0.984

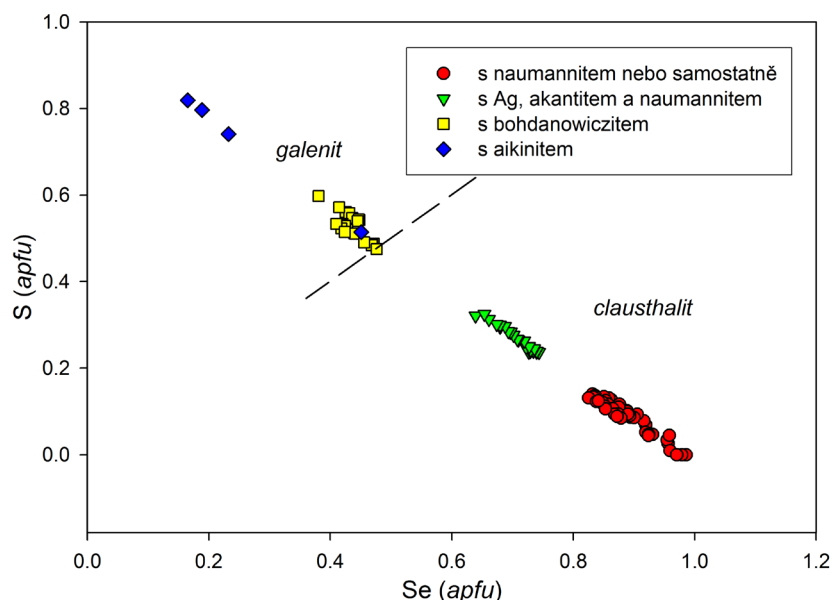
Reprezentativní bodové analýzy, přepočteno na bázi 2 apfu.

V chemickém složení jednotlivých typů fází řady clausthalit - galenit (tab. 1 - 2) byly zjištěny zřetelné rozdíly. V kationtové části vzorce se vedle dominantního Pb uplatňují významnější obsahy Ag a Bi (do 0.07 - 0.08 *apfu*); pouze ve třetím typu studovaných fází (asociace s bohdanowiczitem) nasvědčuje zjištěná pozitivní korelace Ag - Bi (obr. 7) významnému uplatnění $Ag+Bi \rightarrow 2Pb$ izomorfie. Minoritní obsahy Ag (bez významnějšího zastoupení Bi) byly zjištěny ve čtvrtém typu (asociace s aikinitem - do 0.03 *apfu*) a lokálně i v druhém typu studovaných fází (asociace s Ag - do 0.04 *apfu*). Pro zbytek analýz jsou charakteristické jen zcela minimální obsahy Ag a Bi (obr. 7).

Jednotlivé typy studovaných fází řady clausthalit - galenit se velmi výrazně liší v zastoupení Se a S v aniontové části vzorce (obr. 8). První typ je představován clausthalitem s minoritními obsahy S do 0.14 *apfu*; druhý typ je clausthalit se zvýšenými obsahy S v rozmezí 0.24 - 0.32 *apfu*. V třetím typu vysoce převládá Se-bohatý galenit (pouze jediná bodová analýza leží za hranicí pro clausthalit); zjištěné obsahy selenu se pohybují v rozmezí 0.38 - 0.48 *apfu* Se. Čtvrtý typ (asociace s aikinitem) je představován Se-bohatým galenitem s variabilními obsahy Se v rozmezí 0.17 - 0.45 *apfu*. Neomezená izomorfní míšivost mezi clausthalitem a galenitem je uváděna z experimentálních studií fázových vztahů v tomto systému při teplotách nad 300°C (Simpson 1964; Wright et al. 1965; Liu, Chang 1994). Extrapolace termodynamické

Obr. 7 Graf Ag vs. Bi (*apfu*) pro minerály izomorfní řady clausthalit - galenit.

Obr. 8 Graf Se vs. S (*apfu*) pro minerály izomorfní řady clausthalit - galenit.

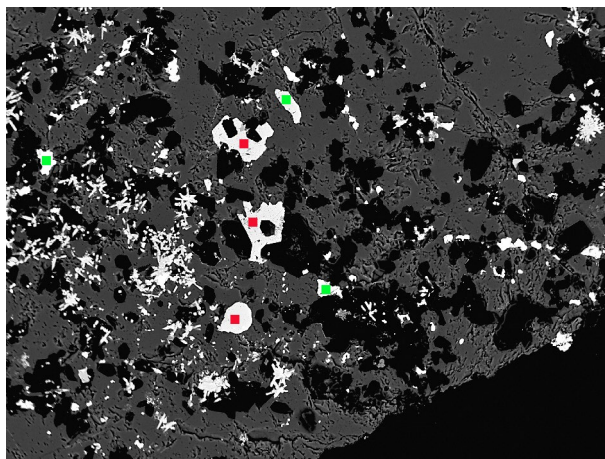
Tabulka 3 Chemické složení naumannitu z Moldavy (hm. %)

	mean	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ag	72.33	71.78	72.19	72.20	72.26	72.08	72.25	72.21	72.45	72.80	72.97	72.96
Cd	0.09	0.07	0.00	0.11	0.05	0.10	0.07	0.11	0.12	0.13	0.15	0.15
Se	25.85	26.23	25.90	25.75	25.78	26.01	25.62	26.03	25.91	25.91	25.91	25.63
Te	0.17	0.08	0.10	0.15	0.13	0.14	0.39	0.12	0.15	0.14	0.14	0.43
S	0.23	0.17	0.22	0.21	0.29	0.23	0.31	0.18	0.22	0.23	0.20	0.31
total	98.67	98.32	98.40	98.42	98.50	98.56	98.63	98.66	98.85	99.20	99.37	99.47
Ag	1.997	1.988	1.998	2.000	1.996	1.991	1.994	1.995	1.997	2.000	2.003	1.999
Cd	0.002	0.002	0.000	0.003	0.001	0.003	0.002	0.003	0.003	0.003	0.004	0.004
Ag+Cd	2.000	1.990	1.998	2.002	1.997	1.994	1.996	1.998	2.000	2.003	2.007	2.002
Se	0.975	0.993	0.979	0.974	0.973	0.982	0.966	0.983	0.976	0.972	0.972	0.959
Te	0.004	0.002	0.002	0.003	0.003	0.003	0.009	0.003	0.003	0.003	0.003	0.010
S	0.021	0.015	0.020	0.020	0.027	0.021	0.029	0.016	0.021	0.021	0.019	0.028
Se+Te+S	1.000	1.010	1.002	0.998	1.003	1.006	1.004	1.002	1.000	0.997	0.993	0.998
at. % S	2	2	2	2	3	2	3	2	2	2	2	3
at. % Se	98	98	98	98	97	98	97	98	98	98	98	97

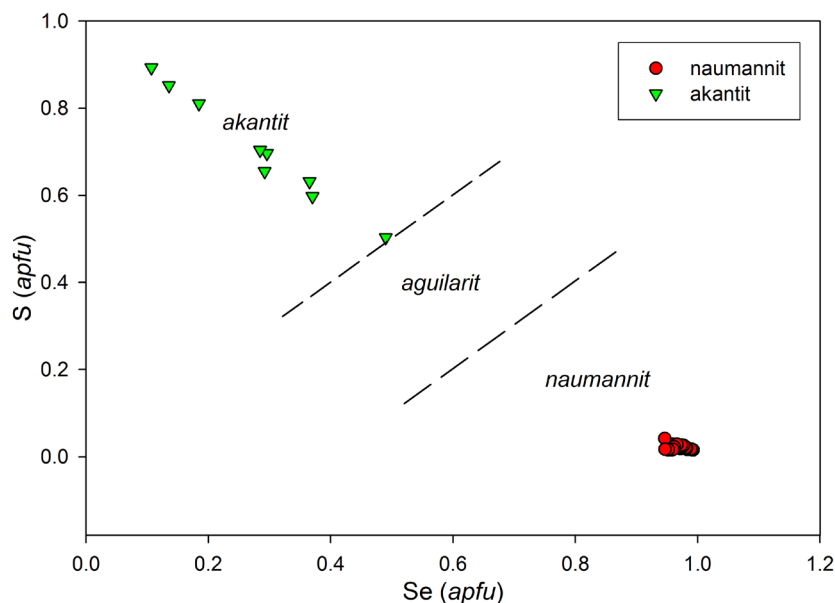
mean - průměr 23 bodových analýz; 1 - 11 reprezentativní bodové analýzy; přepočteno na bázi 3 *apfu*.

Obr. 9 Agregáty naumannitu (tmavě šedý) zarůstající spolu s clausthalitem (bílý) do karbonátové žiloviny; šířka obrázku 120 µm, BSE foto J. Sejkora.

Obr. 10 Agregáty naumannitu (označeno zelenými symboly) zarůstající s agregáty ryziho Ag (označeno červenými symboly) a hojnými drobnými prizmatickými agregáty coffinitu do křemen-fluoritové žiloviny; šířka obrázku 800 µm, BSE foto J. Sejkora.

Obr. 11 Graf Se vs. S (apfu) pro naumannit a akantit; pole existence jednotlivých fází jsou vyznačeny na základě práce Bindy, Pingitore (2013).

Tabulka 4 Chemické složení akantitu z Moldavy (hm. %)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ag	79.13	80.05	80.75	82.63	82.42	81.93	82.80	85.69	85.54
Se	14.14	10.68	10.78	8.60	8.89	8.48	5.58	4.22	3.35
S	5.90	7.00	7.57	7.83	8.50	8.52	9.95	10.78	11.36
total	99.17	97.72	99.10	99.07	99.81	98.93	98.34	100.69	100.25
Ag	2.007	2.032	2.003	2.053	2.008	2.012	2.005	2.013	2.000
Se	0.490	0.370	0.365	0.292	0.296	0.284	0.185	0.135	0.107
S	0.503	0.598	0.632	0.655	0.697	0.704	0.810	0.852	0.893
Se+S	0.993	0.968	0.997	0.947	0.992	0.988	0.995	0.987	1.000
at. % S	51	62	63	69	70	71	81	86	89
at. % Se	49	38	37	31	30	29	19	14	11

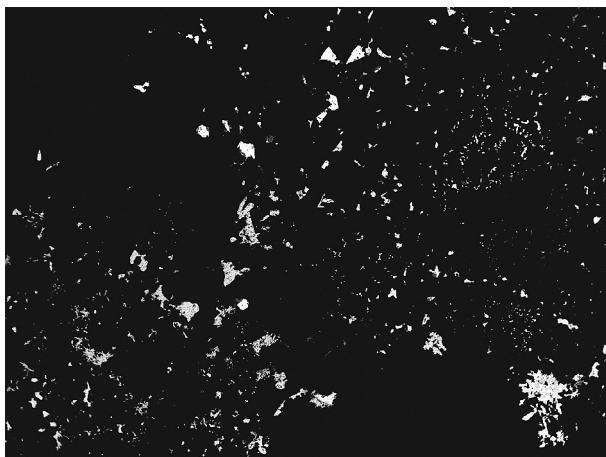
1 - 9 bodové analýzy; přepočteno na bázi 3 apfu.

kých dat pro koncové členy dovoluje předpokládat existenci úplného pevného roztoku PbSe - PbS do teplot cca 100°C (Liu, Chang 1994; Förster 2005). Existence kompletní izomorfní série PbS - PbSe v přírodních vzorcích byla poprvé popsána Colemanem (1959), který studoval materiál z uran-vanadových ložisek oblasti Colorado Plateau a nověji byla potvrzena výsledky výzkumu vzorků z ložiska Niederschlema - Alberoda v Krušných horách (Förster 2005).

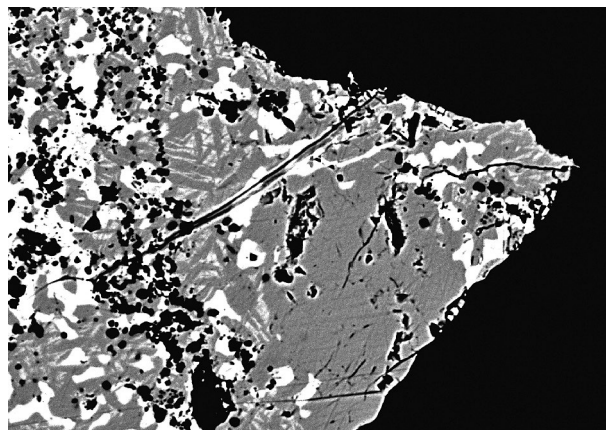
Naumannit

Naumannit je ve studované asociaci druhým nejhojnějším selenidem. Nejčastěji vytváří nepravidelné agregáty o velikosti do 100 µm zarůstající spolu s clausthalitem do coffinitu (obr. 3) nebo karbonátové žiloviny (obr. 9); vzácněji byl zjištěn i jako nepravidelná zrna o velikosti do 50 µm zarůstající do fluorit-křemenné žiloviny v asociaci s agregáty ryziho Ag a prizmatickými krystaly coffinitu (obr. 10).

Naumannit ze studované asociace (tab. 3) obsahuje v kationtové části vzorce vedle dominantního Ag i nepravidelné minoritní obsahy Cd (do 0.004 apfu); v aniontu je zcela převládající Se doprovázen obsahy S v rozmezí 0.02 - 0.04 apfu (obr. 11) a lokálně i Te (do 0.01 apfu). Jeho chemické složení (průměr 23 bodových analýz) je možno vyjádřit na bázi 3 apfu empirickým vzorcem $Ag_{1,00}(Se_{0,97}S_{0,02})_{\Sigma 0,99}$.

Obr. 12 Agregáty Se-bohatého akantitu (světlý) zarůstající spolu s drobnými prizmatickými krystaly coffinitu do fluorit-křemenné žiloviny; šířka obrázku 1100 μm , BSE foto J. Sejkora.

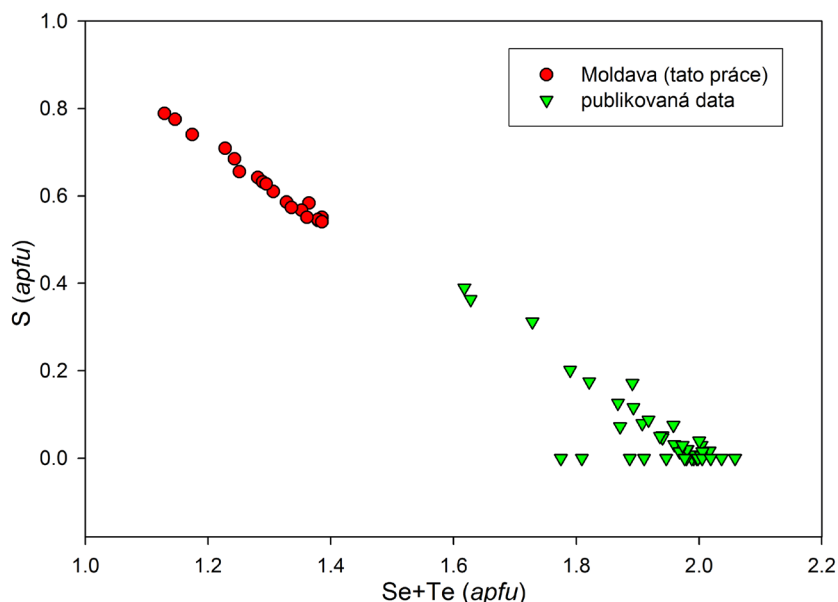
Obr. 13 Agregáty bohdanowiczitu (tmavě šedý) srůstající s Se-bohatým galenitem až clausthalitem (bílý); šířka obrázku 170 μm , BSE foto J. Sejkora.

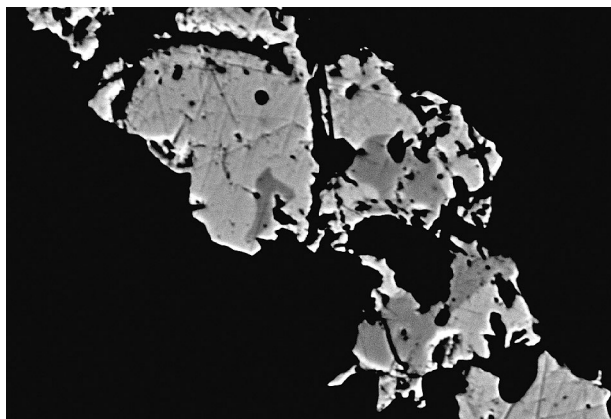
Tabulka 5 Chemické složení bohdanowiczitu z Moldavy (hm. %)

	mean	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ag	25.10	25.03	25.27	24.89	25.11	25.13	24.70	25.14	24.92	25.26	24.90	25.40	25.41
Pb	0.48	0.24	0.33	0.35	0.37	0.39	0.41	0.44	0.55	0.60	0.71	0.79	0.88
Cu	0.06	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.32	0.24	0.24
Bi	47.02	47.18	46.87	47.11	46.27	47.01	46.65	47.03	46.65	46.55	47.54	47.69	47.77
Se	22.67	22.72	22.41	23.57	23.92	23.11	23.82	23.21	23.45	21.61	22.10	20.52	20.21
S	4.46	4.31	4.56	3.88	3.84	4.14	3.81	4.05	4.00	5.07	4.94	5.64	5.73
total	99.79	99.49	99.44	99.80	99.52	99.78	99.40	99.87	99.56	99.07	100.52	100.28	100.25
Ag	1.049	1.053	1.057	1.052	1.060	1.057	1.047	1.059	1.052	1.051	1.025	1.039	1.039
Pb	0.011	0.005	0.007	0.008	0.008	0.009	0.009	0.010	0.012	0.013	0.015	0.017	0.019
Cu	0.004	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.022	0.017	0.017
Σ Ag+Pb+Cu	1.064	1.059	1.065	1.060	1.068	1.066	1.056	1.068	1.064	1.064	1.062	1.072	1.075
Bi	1.014	1.025	1.012	1.028	1.008	1.021	1.021	1.022	1.016	0.999	1.010	1.006	1.008
Se	1.295	1.306	1.281	1.361	1.379	1.328	1.380	1.336	1.352	1.228	1.243	1.146	1.129
S	0.628	0.610	0.642	0.551	0.546	0.586	0.544	0.574	0.567	0.709	0.684	0.775	0.788
Σ Se+S	1.922	1.916	1.923	1.912	1.924	1.914	1.923	1.909	1.919	1.937	1.927	1.922	1.917

mean - průměr 18 bodových analýz; 1 - 12 reprezentativní bodové analýzy; přepočteno na bázi 4 apfu.

Obr. 14 Graf Se+Te vs. S (apfu) pro bohdanowiczit; publikovaná data byla převzata z prací: Thorpe et al. (1976); Banaš et al. (1979); Pringle, Thorpe (1980); Schonwandt (1983); Nesterov et al. (1985); Zavjalov (1985); Pring (1998); Cook, Ciobanu (2001); Augé et al. (2005); Bondarenko et al. (2005); Förster et al. (2005); Kovalenker, Plotinskaya (2005); Kuznetsov et al. (2012).

Obr. 15 Agregáty aikinitu (tmavě šedý) zarůstající do galenitu (světle šedý); šířka obrázku 110 μm , BSE foto J. Sejkora.

Se-bohatý akantit

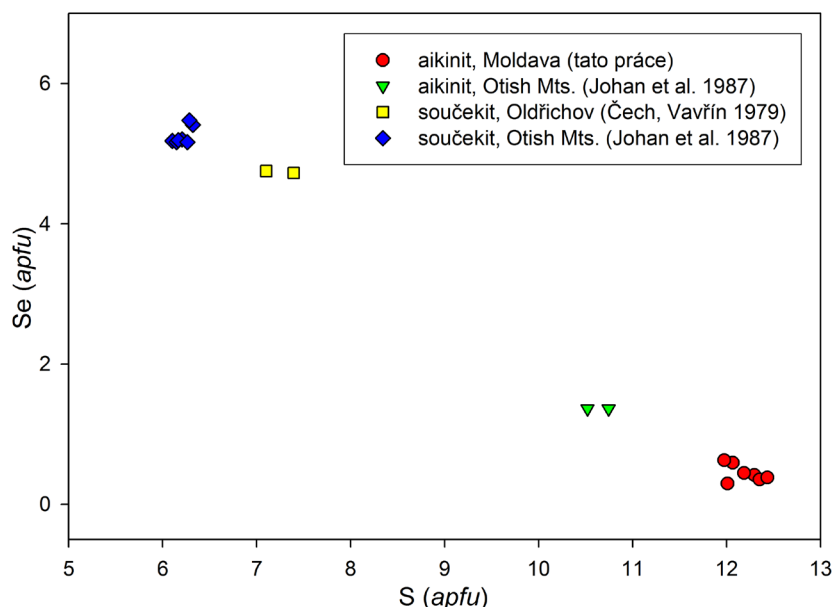
Se-bohatý akantit byl zjištěn jako nepravidelně omezená zrna o velikosti do 90 μm zarůstající spolu s prizmatickými krystaly coffinitu do fluorit-křemenné žiloviny (obr. 12); v asociaci byly zjištěny i agregáty naumannitu a ryzího Ag.

Při studiu chemického složení Se-bohatého akantitu (tab. 4) nebyly zjištěny minoritní obsahy Cd a Te vystupující v koexistujícím naumannitu. Složení aniontové části vzorce je velmi variabilní (obr. 11), zjištěny byly obsahy Se v rozmezí 0.11 - 0.49 *apfu*. Selenem nejbohatší bodová analýza se již blíží hranici 0.50 *apfu* Se definované pro rozmezí monoklinického akantitu a jeho Se-analogu agularitu (Bindi, Pingitore 2013). Hranice mezi monoklinickým agularitem a ortorombickým naumannitem je na základě studia krystalových struktur (Bindi, Pingitore 2013) udávána kolem 0.7 *apfu* Se.

Tabulka 6 Chemické složení aikinitu z Moldavy (hm. %)

	mean	1	2	3	4	5	6
Fe	0.48	0.52	0.63	0.44	0.64	0.46	0.18
Pb	35.99	35.39	35.74	35.76	35.97	36.50	36.56
Cu	10.53	10.46	10.64	10.69	10.60	10.35	10.44
Bi	35.50	35.64	35.53	35.98	35.54	34.98	35.31
Se	1.51	1.41	2.03	1.01	2.14	1.19	1.29
S	16.79	16.90	16.71	16.68	16.61	16.88	16.99
total	100.79	100.32	101.27	100.55	101.50	100.36	100.76
Fe	0.200	0.218	0.260	0.183	0.265	0.195	0.076
Cu	3.855	3.839	3.875	3.882	3.857	3.820	3.854
Cu+Fe	4.054	4.057	4.134	4.065	4.121	4.015	3.931
Pb	4.041	3.985	3.994	3.985	4.014	4.133	4.140
Bi	3.952	3.979	3.936	3.975	3.932	3.926	3.964
Se	0.445	0.416	0.595	0.296	0.628	0.354	0.382
S	12.187	12.294	12.067	12.011	11.976	12.350	12.433
S+Se	12.633	12.710	12.661	12.307	12.603	12.704	12.815
n_{aik}	101.2	100.5	101.6	100.6	101.7	101.8	100.9
Δn_{aik}	0.2	0.9	1.8	1.0	1.3	1.5	2.6

mean - průměr šesti bodových analýz; 1 - 6 bodové analýzy; přepočteno na bázi $0.5(\text{Pb}+\text{Cu}+\text{Fe})+\text{Bi} = 8 \text{ apfu}$ (Makovický, Makovický 1978); $n_{\text{aik}} = 25(\text{Cu}+\text{Fe}+\text{Pb})/2$; $\Delta n_{\text{aik}} = \pm 12.5(\text{Pb}-\text{Cu}-\text{Fe})$.

Obr. 16 Graf S vs. Se (*apfu*) pro aikinit a součekit.

Bohdanowiczit

Bohdanowiczit byl ve studované asociaci zjištěn relativně vzácněji, v některých nábrusech vytváří mikroskopické agregáty o velikosti do 80 μm srůstající se Se-bohatým galenitem až clausthalitem (obr. 13) a Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fází.

Pro chemické složení bohdanowicizitu z Moldavy (tab. 5) je charakteristické významnější uplatnění SeS_{-1} izomorfie. Zjištěné zastoupení S v rozmezí 0.54 - 0.79 *apfu* je výrazně vyšší, než bylo dosud pro tento minerální druh publikováno (obr. 14) a nasvědčuje existenci alespoň omezené izomorfní řady bohdanowiczit (AgBiSe_2) - matildit (AgBiS_2). V kationtové části vzorce bylo zjištěno minoritní zastoupení Pb a Cu do 0.02 *apfu*; obdobné obsahy jsou uváděny i pro bohdanowiczit z lokalit Kletno, Ozernovskoje a Niederschlema - Alberoda (Banaš et al. 1979; Förster et al. 2005; Kovalenker, Plotinskaya 2005). Průměrné chemické složení bohdanowicizitu (průměr 18 bodových analýz) je možno vyjádřit na bázi 4 *apfu* empirickým vzorcem $(\text{Ag}_{1.05}\text{Pb}_{0.01})_{\Sigma 1.06}\text{Bi}_{1.01}(\text{Se}_{1.30}\text{S}_{0.63})_{\Sigma 1.93}$.

Aikinit

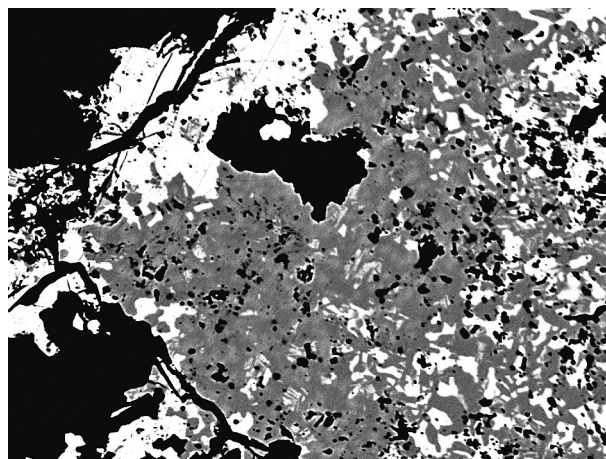
Aikinit vytváří vzácná zrna o velikosti do 20 μm (obr. 15) zarůstající do agregátů galenitu se zvýšeným obsahem selenu (obr. 6) v drobných žilkách v křemenné žilovině.

Chemické složení aikinitu (tab. 6) se blíží stechiometrii ideálního vzorce CuPbBiS_3 , vypočtená procenta aikinitové komponenty (n_{aik}) jsou v rozmezí 100.5 - 101.8. V aniontové části vzorce je část S izomorfně zastupována Se (0.29 - 0.63 *apfu*); v aikinitu byly dosud zjištěny nejvyšší obsahy Se do 1.36 *apfu* (Johan et al. 1987). Minerál součekit, CuPbBi(S,Se)_3 s krystalovou strukturou analogickou boumonitu, patrně ke své stabilitě vyžaduje výrazně vyšší obsahy Se (obr. 16) (Johan et al. 1987). Chemické složení aikinitu z Moldavy (průměr šesti bodových analýz) je možno vyjádřit na bázi 0.5(Pb+Cu+Fe)+Bi = 8 *apfu* empirickým vzorcem $(\text{Cu}_{3.85}\text{Fe}_{0.20})_{\Sigma 4.05}\text{Pb}_{4.04}\text{Bi}_{3.95}(\text{S}_{12.19}\text{Se}_{0.45})_{\Sigma 12.64}$.

Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fáze

Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fáze byla ve studovaném materiálu zjištěna jako nepravidelně omezené agregáty o velikosti do 100 μm srůstající se Se-bohatým galenitem až clausthalitem (obr. 17) a bohdanowiczitem. V BSE obraze se jeví jako ne zcela homogenní se světlejšími a tmavšími partiemi, které do sebe vzájemně přecházejí bez jakéhokoliv ostrého rozhraní.

Chemické složení popisovaných agregátů (tab. 7) je velmi variabilní; pozorované obsahy se pohybují v následujících mezích (at. %): Ag 5 - 26; Pb 1 - 15; Cu 0 - 13; Bi 19 - 25, Se 7 - 31 a S 17 - 42. Zjištěné zastoupení prvků neodpovídá žádné známé minerální fázi; zřetelná pozitivní korelace obsahu Pb a Cu (obr. 18) a negativní korelace Ag a Pb, Cu (obr. 19) se také současně neuplatňují v žádné homologické řadě sulfosolů. Nejpravděpodobnějším vysvětlením je, že se jedná o submikroskopické (v měřít-

Obr. 17 Agregáty Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fáze (tmavěji šedá, ne zcela homogenní) srůstající se Se-bohatým galenitem až clausthalitem (bílý); šířka obrázku 220 μm , BSE foto J. Sejkora.

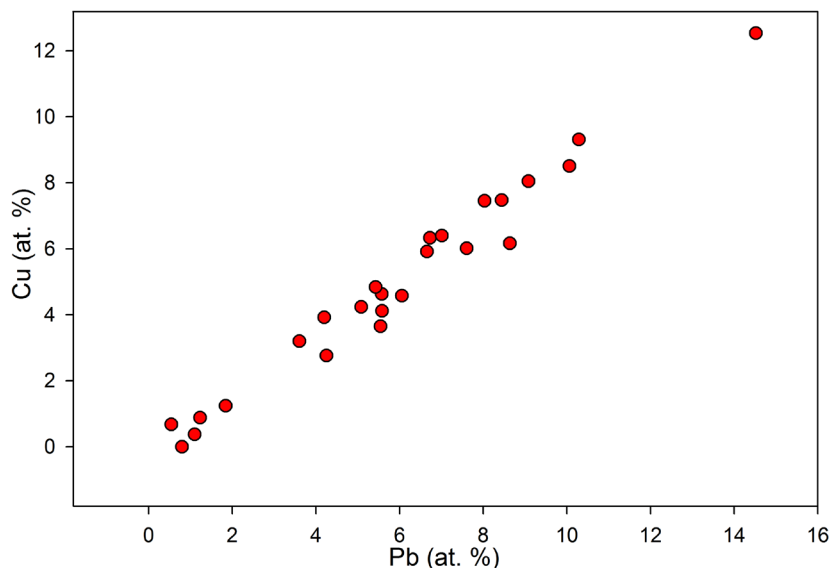
Tabulka 7 Chemické složení Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fáze z Moldavy (hm. %)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Ag	24.65	25.06	24.96	24.20	23.97	20.52	18.95	19.28	19.57	18.07	17.02	14.52	15.71	12.81	4.94
Fe	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.45	0.11	0.12	0.00	0.56	0.00	0.22	0.07	0.00	0.50
Pb	1.01	1.47	2.05	2.28	3.47	8.05	9.76	10.58	10.65	11.64	13.22	15.85	16.65	19.91	29.25
Cu	0.38	0.00	0.21	0.50	0.72	1.60	2.49	2.69	2.15	2.70	3.82	4.51	3.64	5.16	7.74
Bi	46.61	46.46	47.09	46.40	46.06	43.56	44.47	42.57	44.59	44.35	43.71	42.20	41.12	40.98	38.26
Se	21.19	21.68	19.90	20.33	20.56	17.78	16.08	17.58	15.36	13.63	14.08	12.65	14.45	10.92	5.15
S	5.26	4.94	5.77	5.58	5.77	6.41	7.88	6.91	8.09	8.55	8.96	9.75	8.52	10.42	13.03
total	99.10	99.60	99.99	99.29	100.55	99.38	99.73	99.73	100.41	99.49	100.80	99.69	100.15	100.19	98.87
Ag*	25.54	26.10	25.65	25.02	24.39	20.81	18.96	19.50	19.58	18.06	16.63	14.13	15.66	12.43	4.71
Fe*	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2.85	0.20	0.24	0.00	1.07	0.00	0.41	0.13	0.00	0.91
Pb*	0.54	0.80	1.10	1.23	1.84	4.25	5.08	5.57	5.55	6.06	6.72	8.03	8.64	10.06	14.52
Cu*	0.67	0.00	0.37	0.88	1.24	2.76	4.23	4.63	3.65	4.58	6.33	7.45	6.16	8.50	12.53
Bi*	24.93	24.97	24.98	24.76	24.19	22.81	22.98	22.23	23.03	22.87	22.05	21.21	21.16	20.53	18.83
Σ	51.69	51.86	52.10	51.89	51.66	53.48	51.46	52.18	51.80	52.63	51.74	51.24	51.75	51.52	51.50
Se*	29.99	30.84	27.94	28.72	28.58	24.63	21.99	24.30	20.99	18.61	18.80	16.83	19.68	14.47	6.71
S*	18.32	17.30	19.96	19.40	19.76	21.89	26.55	23.53	27.21	28.75	29.47	31.93	28.57	34.01	41.79
Σ	48.31	48.14	47.90	48.11	48.34	46.52	48.54	47.82	48.20	47.37	48.26	48.76	48.25	48.48	48.50
% bohd	102	104	103	100	98	83	76	78	78	72	67	57	63	50	19
% aikin	4	0	2	5	7	17	25	28	22	27	38	45	37	51	75

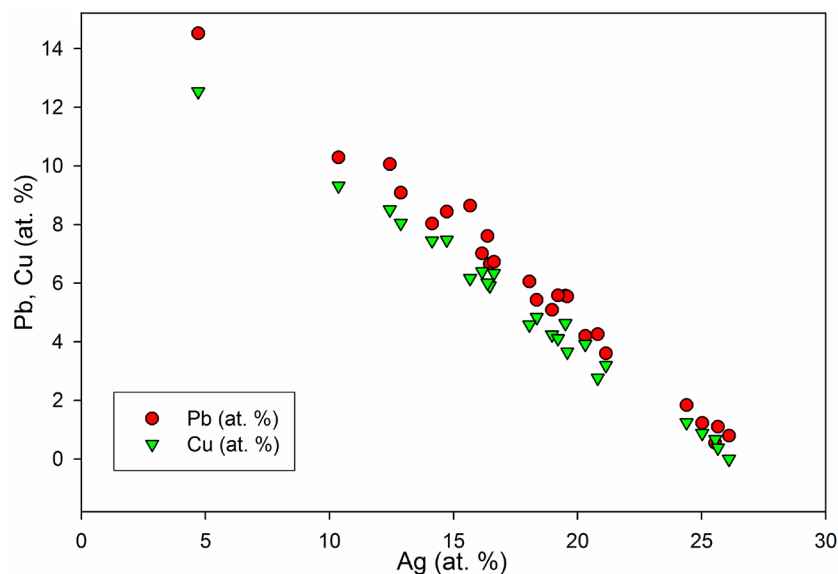
1 - 15 reprezentativní bodové analýzy; *přepočten na at. % (ekvivalent báze 100 *apfu*); relativní % jednotlivých složek byly vypočteny na základě předpokladu vazby Ag na bohdanowiczit a Cu na aikinit.

ku do 1 μm srůsty dvou fází - bohdanowicitu (AgBiSe_2) a aikinitu (PbCuBiS_3). Vypočtené relativní zastoupení obou složek (bohdanowicitu na základě obsahů Ag a aikinitu na základě obsahů Cu) se blíží ideální korelaci (obr. 20). Této interpretaci nasvědčují i zjištěné výrazné korelace obsahů Bi s Ag, Pb a Cu (obr. 21). Obsahy S a Se v ani-

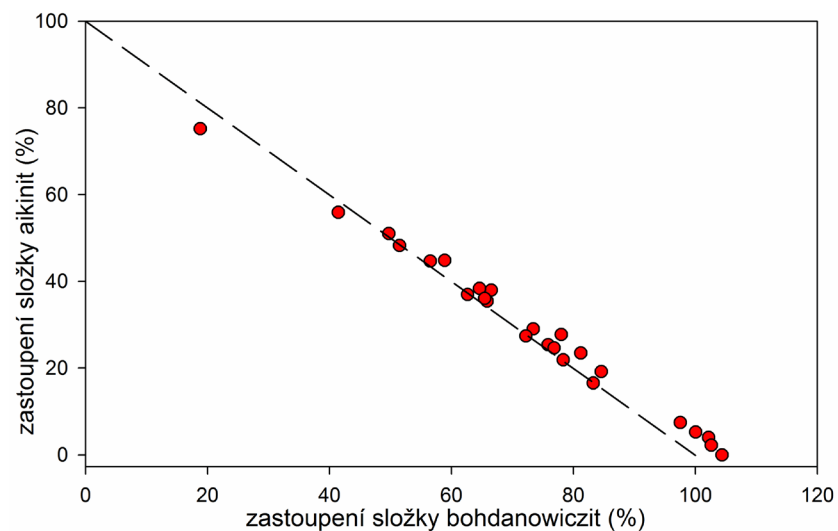
ontové části vzorce pozitivně korelují s vypočteným zastoupením bohdanowicitové a aikinitové složky - ze zjištěných korelací vyplývá, že v aikinitové složce je vázána většina S (obr. 22) a v bohdanowicitové složce Se (obr. 23), což je v souladu s chemickým složením těchto minerálních fází.

Obr. 18 Graf Pb vs. Cu (apfu) pro Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fázi.

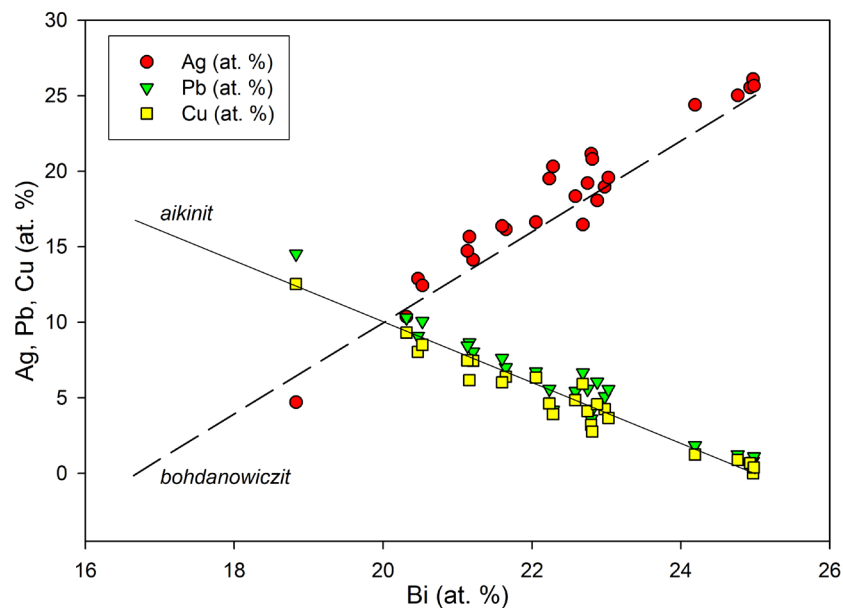

Obr. 19 Graf Ag vs. Pb, Cu (apfu) pro Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fázi.

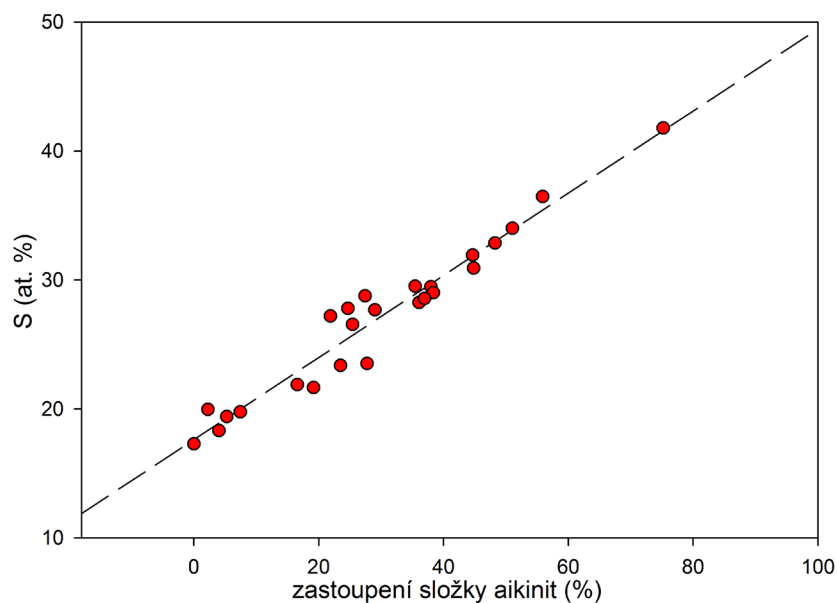

Obr. 20 Graf vypočteného zastoupení složky bohdanowicit a aikinit v Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fázi; vypočteno na předpokladu vazby veškerého Ag na bohdanowicit a Cu na aikinit; čarou vyznačena ideální korelace.

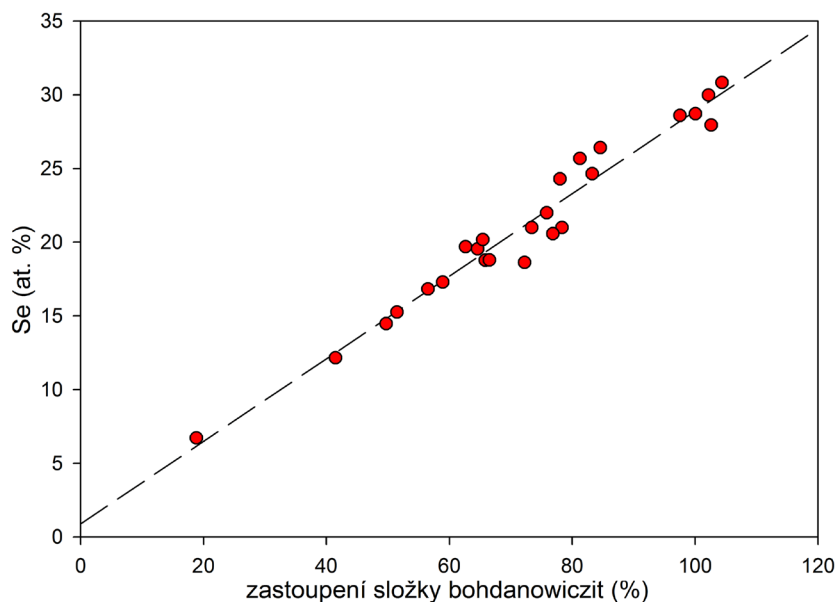
Obr. 21 Graf Bi vs. Ag, Pb, Cu (at. %) pro Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fázi; vyznačené linie vyjadřují teoretické hodnoty pro směs bohdanowiczitu a aikinitu.

Obr. 22 Graf vypočteného zastoupení aikinitové komponenty vs. S (at. %) pro Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fázi; vyznačena je regresní křivka vyjadřující korelaci s r^2 0.95.

Obr. 23 Graf vypočteného zastoupení bohdanowiczitové komponenty vs. Se (at. %) pro Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fázi; vyznačena je regresní křivka vyjadřující korelaci s r^2 0.96.

Tabulka 8 Chemické složení stříbra z Moldavy (hm. %)

	mean	1	2	3	4	5	6	7
Ag	98.45	98.91	97.83	97.98	98.45	98.46	98.69	98.85
Cd	0.10	0.00	0.25	0.00	0.27	0.00	0.18	0.00
Tl	0.04	0.00	0.00	0.08	0.00	0.00	0.09	0.10
Hg	0.03	0.09	0.00	0.07	0.00	0.06	0.00	0.00
As	0.11	0.13	0.13	0.08	0.14	0.09	0.10	0.07
total	98.73	99.13	98.20	98.21	98.86	98.61	99.07	99.03
Ag	0.9971	0.9976	0.9957	0.9980	0.9953	0.9983	0.9962	0.9984
Cd	0.0010	0.0000	0.0024	0.0000	0.0026	0.0000	0.0018	0.0000
Tl	0.0002	0.0000	0.0000	0.0004	0.0000	0.0000	0.0005	0.0006
Hg	0.0002	0.0005	0.0000	0.0004	0.0000	0.0003	0.0000	0.0000
As	0.0016	0.0019	0.0019	0.0011	0.0021	0.0014	0.0015	0.0011

mean - průměr sedmi bodových analýz; 1 - 7 bodové analýzy; přepočteno na bázi 1 apfu.

Stříbro

Ryzí Ag vytváří agregáty o velikosti do 100 μm zadržující do fluorit-křemenné žiloviny (obr. 10) v asociaci s naumannitem, Se-bohatým akantitem a hojnými drobnými prizmatickými krystaly coffinitu. Chemické složení stříbra ze studované asociace (tab. 8) je velmi jednoduché; zjištěny byly jen zcela minoritní obsahy Cd, Tl, Hg a As nepřevyšující 0.001 až 0.003 apfu.

Diskuse a závěr

V rámci nového výzkumu byl v materiálu z opuštěného fluoritového ložiska Moldava v Krušných horách potvrzen dříve uváděný výskyt clauthalitu a naumannitu; nově zde byly zjištěny výskyty bohdanowiczipu, Se-bohatého galenitu, Se-bohatého akantitu, aikinitu a Ag-Pb-Cu-Bi-(Se,S) fáze, která je interpretována jako submikroskopické srůsty bohdanowiczipu a aikinitu. Výskyt minerálů izomorfní řady clauthalit - galenit byl dosud v Českém masívu uváděn ve větší míře jen ze západočeské rudní oblasti (Čech, Vavřín 1978) a z ložiska Niederschlema - Alberoda v Krušných horách (Förster 2005). Ve studované asociaci jsou pozoruhodné i zvýšené obsahy selenu v sulfidech (galenit, akantit, aikinit) a výrazné obsahy síry v bohdanowiczipu.

Současný výskyt minerálů izomorfní řady clauthalit - galenit, ryzího stříbra, Se-bohatého akantitu a naumannitu není možno na základě termodynamických modelů (Simon, Essene 1996; Simon et al. 1997; Förster 2005; Xiong 2003; Zhuravkova et al. 2015) jednoduše interpretovat, vyžadoval by totiž rychlé změny fugacit f_{Se_2} a f_{S_2} v rozsahu mnoha řádů; vysvětlením nejsou ani změny f_{O_2} nebo pH hodnot v působících fluidech. Vznik studované minerální asociace je tak nejpravděpodobněji vázán na míšení dvou nebo více působících fluid s výrazně odlišným poměrem $f_{\text{Se}_2}/f_{\text{S}_2}$, pravděpodobně různými hodnotami f_{O_2} a z toho vyplývajícím nerovnovázným stavem systému.

Poděkování

Milou povinností autorů je poděkovat za spolupráci při laboratorním studiu I. Mackovi (Národní muzeum, Praha), stejně tak recenzentům M. Števkovi (Bratislava) a P. Paulišovi (Kutná Hora) za kritické připomínky, které pomohly zvýšit odbornou úroveň rukopisu. Předložená práce vznikla za finanční podpory Grantové agentury ČR v rámci projektu 14-27006S.

Literatura

- Augé T., Petrunov R., Bailly L. (2005) On the origin of the PGE mineralization in the Elatsite porphyry Cu-Au deposit, Bulgaria: comparison with the Baula-Nuasahi complex, India, and other alkaline PGE-rich porphyries. *Can. Mineral.* 43, 1355-1372.
- Banaš M., Atkin D., Bowles J. F. W., Simpson P. R. (1979) Definitive data on bohdanowiczite, a new silver bismuth selenide. *Mineral. Mag.* 43, 131-133.
- Bindi L., Pingitore N. E. (2013) On the symmetry and crystal structure of aguilarite, Ag_4SeS . *Mineral. Mag.* 77, 21-31.
- Bondarenko S., Grinchenko O., Semka V. (2005) Au-Ag-Te-Se mineralization in the Potashnya gold deposit, Kocherov tectonic zone, Ukrainian Shield. *Geochem., Mineral. Petrolog.* 43, 20-24.
- Coleman R. G. (1959) The natural occurrence of galena - clauthalite solid solution. *Am. Mineral.* 44, 166-174.
- Cook N. J., Ciobanu C. L. (2001) Paragenesis of Cu-Fe ores from Ocna de Fier-Dognecea (Romania), typifying fluid plume mineralization in a proximal skarn setting. *Mineral. Mag.* 65, 351-372.
- Čech F., Vavřín I. (1978) Poubaitite, $\text{PbBi}_2(\text{Se},\text{Te},\text{S})_4$, a new mineral. *N. Jb. Mineral., Mh.* 9-19.
- Čech F., Vavřín I. (1979) Součekite, $\text{CuPbBi}(\text{S},\text{Se})_3$, a new mineral of the bourmonite group. *N. Jb. Mineral., Mh.* 289-295
- Fengl M. (1982) Minerogenetický výzkum starší polymetalické mineralizace žil směrů S-J (SSV-JJZ) a žil č. 0 (Nová) a O/A fluoritového ložiska Moldava v Krušných horách. *MS, Dipl. práce, kat. lož. geol. PŘF UK, Praha.*
- Fengl M. (1998a) Fluoritové ložisko Moldava. *Uhlí, rudy, Geol. průzk.* 1, 3-12.
- Fengl M. (1998b) Mineralogické poměry některých fluoritových ložisek v ČR (2.). *Minerál* 6, 4, 243-252.
- Fengl M. (1998c) Mineralogické poměry některých fluoritových ložisek v ČR (3.). *Minerál* 6, 6, 403-411.
- Fengl M. (1999) Mineralogie těžných fluoritových ložisek (4). *Minerál* 7, 1, 38-53.
- Fengl M., Jansa J., Novák F., Reichmann F. (1981) Mineralogie supergenní zóny fluoritového ložiska Moldava v Krušných horách. *Sbor. geol. Věd, Technol. Geochem.* 17, 107-125.
- Fengl M. a kolektiv (1994) Moldava 1957-1994. *Inform. text Rudných dolů s. p., závod Teplice, 1-22. Teplice.*

- Fengl M., Schellinger V. (1998) Vertikální a horizontální rozsah rozfárání těžných fluoritových ložisek. *Rudné doly s. p., Příbram, provoz Teplice, 1-19. Teplice.*
- Förster H. J. (2005) Mineralogy of the U-Se-polymetallic deposit Niederschlema-Alberoda, Erzgebirge, Germany. IV. The continuous clauthalite-galena solid-solution series. *N. Jb. Mineral., Abh. 181, 2, 125-134.*
- Förster H. J., Tischendorf, G., Rhede D. (2005) Mineralogy of the Niederschlema-Alberoda U-Se-polymetallic deposit, Erzgebirge, Germany. V. Watkinsonite, nevskite, bohdanowiczite and other bismuth minerals. *Can. Mineral. 43, 899-908.*
- Chrt J. (1964) Moldava - důl Josef - fluoritové ložisko. *Sbor. k Sjezdu Čs. spol. mineral. geol. 79-80, Teplice.*
- Johan Z., Picot P., Ruhlmann F. (1987) The ore mineralogy of the Otish Mountains uranium district, Quebec: skippenite, $\text{Bi}_2\text{Se}_2\text{Te}$, and watkinsonite, $\text{Cu}_6\text{PbBi}_4(\text{Se,S})_8$. Two new mineral species. *Can. Mineral. 25, 625-638.*
- Kovalenker V. A., Plotinskaya O. Y. (2005) Te and Se mineralogy of Ozernovskoe and Prasolovskoe epithermal gold deposit, Kuril - Kamchatka volcanic belt. *Geochem., Mineral, Petrolog. 43, 118-123.*
- Kratochvíl J. (1961) Topografická mineralogie Čech. Díl IV. NČSAV, Praha.
- Kuznetsov S. K., Sokerina N. V., Filippov V. N., Sokerin M. Y., Zharkov V. A. (2012) Selenium minerals in gold-bearing veins of the North Ural. *Doklady Earth Sciences 442, 148-151.*
- Liu H., Chang L. L. Y. (1994) Phase relation in the system PbS-PbSe-PbTe. *Mineral. Mag. 58, 567-578.*
- Makovicky E., Makovicky M. (1978) Representation of composition in the bismuthinite-aikinite series. *Can. Mineral. 16, 405-409.*
- Nesterov J. G., Begizov V. D., Zavjalov J. N., Krjukov V. K., Čvileva T. N. (1985) Pervaja nachodka bogdanovičita AgBiSe_2 v SSSR. *Zapisky Vsesojuz. Miner. Obšč. 114, 212-216.*
- Novák F., Jansa J. (1981) Minerogenetický výzkum fluoritových ložisek Moldava a Harrachov. *Inf. Zpr. Nerostné Suroviny, 3, 1-88. Kutná Hora.*
- Novák F., Jansa J., Fengl M. (1982) Nový výskyt selenidů na ložisku Moldava v Krušných horách. *Čas. Mineral. Geol. 27, 3, 315.*
- Pauliš P., Dvořák Z., Jebavá I., Zeman M. (2013) Bariofarmakosiderit-Q z fluoritového ložiska Moldava v Krušných horách. *Bull. mineral.-petrolog. Odd. Nár. Muz. (Praha) 21, 1, 74-77.*
- Pouchou J. L., Pichoir F. (1985) "PAP" ($\phi\rho Z$) procedure for improved quantitative microanalysis. In: *Microbeam Analysis (J. T. Armstrong, ed.)*. San Francisco Press, San Francisco, 104-106.
- Pring A. (1998) Selenides and sulfides from Iron Monarch, South Australia. *N. Jb. Mineral., Mh. 36-48.*
- Pringle G. J., Thorpe R. I. (1980) Bohdanowiczite, junoitte and laitarakite from the Kidd creek mine, Timmins, Ontario. *Can. Mineral. 18, 353-360.*
- Sejkora J. (1987) Supergenní mineralizace ložiska Moldava. *Národní muzeum v Praze a Společnost přátel Národního muzea, 4, 1-12.*
- Sejkora J. (1994) Minerály ložiska Moldava v Krušných horách. *Bull. mineral.-petrolog. Odd. Nár. Muz. (Praha) 2, 110-116.*
- Sejkora J., Fengl M. (1997) Moldava: Flussspatlagerstätte im böhmischen Erzgebirge. *Lapis 10, 25-37.*
- Sejkora J., Řídkošil T. (1994) Tetraroseveltite, $\beta\text{-Bi}(\text{AsO}_4)$, a new mineral species from Moldava deposit, the Krušné hory Mts., Northwestern Bohemia, Czech Republic. *N. Jb. Miner., Mh. 4, 179-184.*
- Sejkora J., Čejka J., Šrein V. (2001) Pb-dominant members of crandallite group from Cínovec and Moldava deposits, Krušné hory Mts. (Czech Republic). *J. Czech. geol. Soc. 46, 1, 53-68.*
- Sejkora J., Čejka J., Šrein V., Novotná M., Ederová J. (1998) Minerals of the plumbogummite - philipsbornite series from Moldava deposit, Krušné hory Mts., Czech Republic. *N. Jb. Miner., Mh. 4, 145-163.*
- Schonwandt H. K. (1983) Interpretation of ore microstructures from a selenous Cu-mineralization in South Greenland. *N. Jb. Mineral., Abh. 146, 302-332.*
- Simon G., Essene E. J. (1996) Phase relations among selenides, sulfides, tellurides, and oxides. I. Thermodynamic properties and calculated equilibria. *Econ. Geol. 91, 1183-1208.*
- Simon G., Kessler S. E., Essene E. J. (1997) Phase relations among selenides, sulfides, tellurides, and oxides. II. Application to selenide-bearing ore deposits. *Econ. Geol. 92, 468-484.*
- Simpson D. R. (1964) The binary system PbS - PbSe. *Econ. Geol. 59, 150-153.*
- Thorpe R. I., Pringle G. J., Plant A. G. (1976) Occurrence of selenide nad sulphide minerals of the Kidd Creek massive sulphide deposit, Timmins, Ontario. *Geol. Surv. Canad. Paper, 76-1A, 311-317.*
- Wright H. D., Barnard W. M., Halbig J. B. (1965) Solid solution in the system ZnS-ZnSe and PbS-PbSe at 300 °C and above. *Am. Mineral. 50, 1802-1815.*
- Xiong Y. (2003) Predicted equilibrium constants for solid and aqueous selenium species to 300 °C: application to selenium-rich mineral deposits. *Ore Geol. Rev. 23, 259-276.*
- Zavjalov J. N. (1985) Ob izostrukturnosti bogdanovičita i volynskita. *Zapisky Vsesojuz. Miner. Obšč. 114, 434-440.*
- Zhuravkova T.V., Palyanova G. A., Kravtsova R. G. (2015) Physicochemical formation conditions of silver selenides at the Rogovik deposit, northeastern Russia. *Geol. Ore Deposits 57, 313-330.*